

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક

હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઝ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક

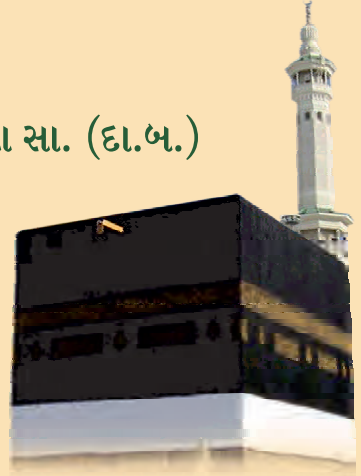
ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

પ્રકાશક

હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ વલી ભૂતા સા. (દા.ખ.)

સ્થાપક તથા મોહતમિમ

જમિઅતુલ ઝનાત ટંકારીઆ
મુ.પો. ટંકારીઆ,
તા. જિ. ભરૂચ (ગુજરાત)

www.maarifulqurangujarati.com

કાનૂની ચેતવણી: ● આ તફસીરનો હેતુ ફી-સબિલિલ્લાહ પ્રચાર પ્રસારનો છે, જેથી કોઈપણ વ્યક્તિએ પ્રસ્તુત વેબસાઈટના કોઈપણ સાહિત્યનો અથવા તેના કોઈપણ ભાગનો ઉપયોગ વેપારી ધોરણે કરવાની અથવા કિતાબ સ્વરૂપે છપાવવાની સખત મનાઈ છે. માત્ર ઓનલાઈન શેરીંગ કોઈપણ પ્રકારના એડીટીંગ સિવાય કરી શકાય છે.

● પ્રકાશક પાસે આ તફસીરના પ્રિન્ટેડ કોપીના સર્વ હક્ક કોપી રાઇટેડ હોવાના કારણે મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીમાંથી પ્રકાશક અને અનુવાદકનો પ્રિન્ટેડ કોપીનો પેજ નંબર, ભાગ નંબરનો હવાલો આપી કોઈ ફકરો કે વાક્ય કોઈ કિતાબ અથવા લેખમાં કોઈપણ જાતના એડીટીંગ વિના લખી / છાપી શકાય છે.

● આ બાબતોનું ઉલ્લંઘન કરનાર સામે કાયદેસરની કાનૂની કાર્યવાહી કરવાની સખત ચેતવણી આપવામાં આવે છે.

નોંધ : મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીના ૧૧ ભાગોની હાર્ડ પ્રિન્ટેડ કોપી મેળવવા માટે પ્રકાશક હઝરત મવલાના ઈસ્માઈલ ભૂતા સાહબનો સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

Designed and Typesetting By: Safwan Patel Khanpuri

પ્રકરણ (૮૪)

સૂરએ ઇન્શિકાક

સૂરએ ઇન્શિકાક મક્કામાં નાઝિલ થઈ, તેની ૨૫ આયતો છે.

આયતો : (સૂરએ ઇન્શિકાક : આયત નં. ૧ થી ૨૫)

﴿سورة الانشقاق﴾ ۸۴ ﴿سورة الانشقاق﴾ ۸۴ ﴿سورة الانشقاق﴾ ۸۴

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ۙ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۙ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۙ
 أَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۙ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۙ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِمٌ
 إِلَىٰ رَبِّكَ كَدًّا فَلْيَقِيهِ ۙ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۙ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ
 حِسَابًا يَسِيرًا ۙ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۙ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ
 ظَهْرِهِ ۙ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ۙ وَيَصِلُ سَعِيرًا ۙ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۙ
 إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ۙ بَلَىٰ ۗ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ۙ فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّقِيقِ ۙ
 وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ۙ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ۙ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبِقِ ۙ
 فَمَالَهُمْ لَا يُوْمِنُونَ ۙ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ۙ بَلِ الَّذِينَ
 كَفَرُوا يَكْدِبُونَ ۙ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۙ
 إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۙ

તરજુમો / તફસીર :

અલ્લાહના નામથી શરૂ કરું છું જે ઘણો જ દયાળુ અને કૃપાળુ છે.

જ્યારે આકાશ ફાટી જશે (૧) અને પોતાના માલિકનો હુકમ સાંભળી લેશે

અને તે (આકાશ) એ જ લાયક છે (૨) અને જ્યારે ઘરતીને ખેંચી-તાણી પહોળી કરવામાં આવશે (૩) અને તે (જમીન) પોતાના અંદરની વસ્તુઓને કાઢી નાખશે અને તદ્દન ખાલી થઈ જશે (૪) અને પોતાના માલિકનો હુકમ સાંભળી લેશે અને તે (જમીન) એ જ લાયક છે. (૫) હે મનુષ્ય ! તું પોતાના પરવરદિગાર પાસે પહોંચવા સુધીમાં (મરતાં સુધી) કામમાં ખૂબ કોશિશ કરી રહ્યો છે, ફરી (ક્રિયામતમાં) તે (કૃત્યના બદલા)થી જઈ મળશે. (૬) તો (તે દિવસે) જેને જેનું આ'માલનામું જમણા હાથમાં મળશે (૭) તો તેનાથી સહેલાઈ સાથે હિસાબ લેવામાં આવશે (૮) અને તે (એથી પરવારી) પોતાના સંબંધીઓ તરફ ખુશી ખુશી પાછો ફરશે (૯) અને જેને તેનું આ'માલનામું પીઠની પાછળથી (ડાબા હાથમાં) મળશે (૧૦) ત્યારે તે મૌતને પુકારશે (૧૧) અને આગમાં પડશે. (૧૨) ખરેખર, (દુનિયામાં) તે પોતાના કુટુંબમાં નચિંત રહેતો હતો. (૧૩) તે ધારી બેઠો હતો કે તે (ખુદાની તરફ) હરગિઝ પાછો નહિ જાય. (૧૪) નહિ કેમ, તેનો પરવર-દિગાર તેને સારી રીતે જોતો હતો. (૧૫) માટે હું સોગંદ ખાઉં છું સૂર્યાસ્તની લાલીના (૧૬) અને રાતના તથા જે વસ્તુઓ તેમાં એકઠી થાય છે તેના (૧૭) અને (સોગંદ છે) ચંદ્રના જ્યારે તે પરિપૂર્ણ થઈ જાય. (૧૮) (વાત એ છે) કે અવશ્ય તમારે એક પગથિયાઓથી બીજે પગથિયે ચડવાનું છે (૧૯) છતાં તેઓને શું થઈ ગયું છે કે ઈમાન લાવતા નથી ? (૨૦) અને જ્યારે તેઓની આગળ કુર્આન પઢવામાં આવે છે ત્યારે સિજદો કરતા નથી ! (૨૧) બલકે એ કાફિરો (ઊલટા) જૂઠાડે છે (૨૨) અને અલ્લાહ તે (કુફર, ઈર્ષા, વગેરે)ને ખૂબ જાણે છે જે કંઈ તેઓ દિલમાં ભરી રાખે છે. (૨૩) માટે (હે રસૂલ સલ. !) આપ તેઓને દુઃખદાયક અઝાબની ખુશખબર સંભળાવી દો ! (૨૪) પરંતુ જે લોકો ઈમાન લાવ્યા અને નેક કામો કર્યા તેમને માટે આખિરતમાં અખૂટ સવાબ છે. (૨૫)

વિસ્તૃત વિવરણ :

આ સૂરતમાં કયામતના અહેવાલ અને હિસાબ કિતાબ તથા નેક અને ખરાબ અમલોના બદલા અને સજાનું, પછી ગાફેલ માનવીને પોતે તેની જાત ઉપર

અને આજુબાજુની પરિસ્થિતિઓમાં વિચાર કરવાનું અને તેનાથી અલ્લાહ તઆલા ઉપરના ઈમાન અને કુર્આન સુધી પહોંચવાનું માર્ગદર્શન છે. તેમાં પ્રથમ આસમાનના ફાટવાનું વર્ણન છે, પછી જમીનનું કે જે કંઈ તેના પેટમાં છે ભલે તે ખજાનાઓ હોય જે દફન થયેલા હોય કે પછી માનવીના મૃત શરીરના ભાગો; તે બધું જ કંઈ બહાર ઓકી નાંખશે અને મહશર માટે એક નવી જમીન તૈયાર થશે જેમાં ન તો કોઈ ખાડો કે પહાડ હશે, ન જ કોઈ બાંધકામ કે વૃક્ષ; એક ચોખ્ખું સપાટ મેદાન હશે, તેને ખેંચીને વધારી દેવામાં આવશે જેથી બધા જ આગલા અને પાછલા તેના ઉપર એકઠા થઈ શકે. આ વર્ણન બીજી સૂરતોમાં વિવિધ વિષયો હેઠળ આવ્યું છે. અત્રે એક નવો વધારો એ છે કે આસમાન અને જમીન બંને ઉપર જે અલ્લાહ તઆલા તરફથી અધિકાર છે તે રૂએ ક્યામતના દિવસે એક નવી વસ્તુ જાહેર કરશે, તેના વિશે ફરમાવ્યું **وَأَذِّنْتُ لِرَبِّهَا وَحُكَّتْ** આમાં **نَادَى** નો અર્થ "સાંભળી લીધું" થાય છે અને સાંભળવાનો ભાવાર્થ સાંભળીને આજ્ઞાપાલન કરવાનો થાય છે અને **وَحُكَّتْ** નો અર્થ એ છે કે એ વાજિબ હક હતો કે તેઓ અલ્લાહ તઆલાના આ હુકમનું પાલન કરે.

અલ્લાહ તઆલાના હુકમના બે પ્રકારો :

અત્રે આસમાન અને જમીનના આજ્ઞાપાલન અને તેમની હુકમ ઉપર અમલ કરવાના બે અર્થ હોઈ શકે છે, કારણ કે અલ્લાહ તઆલાના હુકમો બે રીતે હોય છે. એક શરઈ હુકમો હોય છે જેમાં એક કાયદો બતાવવામાં આવે છે અને તે કાયદા વિરુદ્ધ કરવાની સજા બતાવી દેવામાં આવે છે પરંતુ એવું કરનારને તેના વિશે કોઈ મજબૂર કરવામાં આવતો નથી બલકે તેને એક પ્રકારનો અધિકાર આપવામાં આવે છે અને તે પોતાના અધિકારથી કાયદાની પાબંદી કરે છે અથવા તો તેનો ભંગ કરે છે અને આવા હુકમો સામાન્ય રીતે એવી મખ્લૂકો ઉપર લાગુ પડે છે જે બુદ્ધિ ધરાવનાર હોય છે, જેમકે માનવી અને જિન્નાત. અહીંયાંથી મોમિન અને કાફિર તથા ફરમાંબરદાર અને નાફરમાનના બે પ્રકારો પેદા થાય છે. બીજા પ્રકારના હુકમો તકવીની અને તકદીરી હુકમો છે, તે લાગુ પાડી જ દેવામાં આવે છે અને તેમાં કોઈની મજાલ નથી કે તેના વિરુદ્ધ કરી શકે અને આ હુકમો ઉપર અમલ થઈને જ રહે છે, તેમાં માનવી અને જિન્નાતો પણ સામેલ છે.

સૂરએ ઇન્શિકાક-૮૪ : ૧ થી ૨૫ પારહ : ૩૦ મઆરિફુલ કુર્આન (ભાગ-૧૧)

તકવીની હુકમો તેમના માટે જે કંઈ નક્કી કરી દેવામાં આવ્યું છે તે ભલે મો'મિન હોય કે કાફિર, મુત્તકી હોય કે દુષ્ટ બધા જ તે તકદીરી કાયદા ઉપર ચાલવા માટે મજબૂર છે.

اَرْرَا اَرْرَا دَلْر كَا وَاوَسْتَا تَكْدِيْر لَه
جِيْنْدِغِي كَه پْوَاڤ كِي "جَمِي" يَلِي تَا ڤِيْر لَه.

આ સ્થળે બની શકે છે કે આસમાન અને જમીનને અલ્લાહ તઆલા ખાસ સમજ અને બુદ્ધિ આપે જે રીતે માનવી અને જિનાતોમાં હોય છે અને જ્યારે તેમને કોઈ હુકમ અલ્લાહ તઆલા તરફથી મળે ત્યારે તેઓ પોતાના અધિકારથી પોતે તેના ઉપર અમલ કરે અને એવું પણ બની શકે છે કે આ હુકમથી ભાવાર્થ તકવીની હુકમ લેવામાં આવે જેમાં કોઈના ઈરાદા કે અધિકારની કોઈ જ દખલગીરી હોતી નથી. اَذِنْتُ لِرَبِّهَا وَحُقْتُ ના શબ્દો પ્રથમ અર્થ માટે વધારે નિકટ છે અને બીજો અર્થ પણ રૂપક સ્વરૂપે હોઈ શકે છે.

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ માં શબ્દ مُدَّتْ નો અર્થ "ખેંચવું અને લાંબુ કરવાનો" થાય છે. હઝરત જાબિર (રદિ.) થી રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺ એ ફરમાવ્યું કે ક્યામતના દિવસે જમીનને એ રીતે ખેંચીને મોટી કરી દેવામાં આવશે જેમકે ચામડાં (અથવા રબર)ને ખેંચીને મોટું કરી દેવામાં આવે છે પરંતુ તે છતાં મેદાને હશર જે આ જમીન ઉપર હશે તેમાં દુનિયાની શરૂઆતથી લઈ ક્યામત સુધીના બધા જ માણસો એકઠા હશે તો પરિસ્થિતિ એવી હશે કે એક વ્યક્તિના ભાગ માત્ર એટલી જમીન હશે કે જેના ઉપર તેના પગ છે.

(રવાહુ હાકિમ, મઝહરી)

وَالْقَتُّ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ એટલે કે જમીન દરેક વસ્તુને પોતાના પેટમાંથી ઓકી નાંખશે અને બિલકુલ ખાલી થઈ જશે. જમીનના પેટમાં ખજાનાઓ અને દફન થયેલાઓ અને બનીજો પણ છે અને દુનિયાની શરૂઆતથી મૃત્યુ પામનાર માણસોના શરીરના અવશેષો પણ છે. જમીન એક ધરતીકંપની સાથે આ બધી વસ્તુઓને પોતાના પેટમાંથી બહાર ઓકી નાંખશે.

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ માં શબ્દ كَادِحٌ નો અર્થ કોઈ કામમાં સંપૂર્ણ મહેનત, સંઘર્ષ અને પોતાની બધી જ શક્તિઓ અને ક્ષમતાઓ ખર્ચી નાંખવાનો

થાય છે અને **إِلَىٰ رَبِّكَ** થી ભાવાર્થ **إِلَىٰ لِقَاءِ رَبِّكَ** છે. એટલે કે માનવીના દરેક પ્રયત્ન અને સંઘર્ષનો અંત તેના પરવરદિગ્ગાર તરફથી થવાનો છે.

अल्लाह तआलाना शरणे जवું :

આ આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ માનવજાતને સંબોધીને તેને વિચાર અને ચિંતન કરવા માટે એક એવો માર્ગ બતાવ્યો છે કે તેમાં થોડી પણ બુદ્ધિ અને સમજદારી હોય તો તે પોતાના પ્રયત્નોનો માર્ગ સાચી દિશા તરફ ફેરવી શકે છે જે તેની દુનિયા અને દીનમાં સલામતી તથા છુટકારાની જામિનગીરી આપે છે. પ્રથમ વાત તો એ કહી કે માનવી નેક હોય અથવા ખરાબ, મો'મિન હોય કે કાફિર પોતાની પ્રકૃતિથી એ વસ્તુની ટેવ ધરાવે છે કે કોઈ પણ પ્રકારનું હલન ચલન અને પ્રવૃત્તિ કરે અને કોઈને કોઈ વસ્તુને પોતાનો હેતુ બનાવી તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે મહેનત અને સંઘર્ષ કરે અને તેના માટે તકલીફો વેઠે. જે રીતે એક નેક અને ડાહ્યો માણસ પોતાની રોજી રોટી અને જિંદગીની જરૂરિયાતો પ્રાપ્ત કરવામાં સ્વાભાવિક અને જાઈઝ પદ્ધતિઓ અપનાવે છે અને તેમાં પોતાની મહેનત અને શક્તિઓ ખર્ચ કરે છે અને દુષ્ટ માણસ પણ પોતાના હેતુઓ મહેનત વિના કે સંઘર્ષ વિના પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો. ચોર, ડાકુ, બદમાશ, ધોકેબાજ, છેતરપિંડી કરનારા, લૂંટફાટ કરનારાઓને જુઓ કેવી કેવી માનસિક અને શારીરિક મહેનતો કરે છે અને તકલીફો વેઠે છે ત્યારે તેમને તેમનો હેતુ પ્રાપ્ત થાય છે. બીજી વાત એ બતાવવામાં આવી કે બુદ્ધિશાળી માનવી વિચાર કરે તો તેની બધી જ પ્રવૃત્તિઓ બલકે શાંત બેસવું પણ એક મુસાફરીની મંઝિલો છે જેને તે અજાણે પસાર કરી રહ્યો છે જેનો અંત અલ્લાહ તઆલા સામે હાજરી એટલે કે મોત છે. **إِلَىٰ رَبِّكَ** માં તેનું જ વર્ણન છે અને આ અંત એવી વાસ્તવિકતા છે કે જેનાથી કોઈને ઇન્કાર નથી હોઈ શકતો કે માનવીના દરેક પ્રયત્નો, સંઘર્ષ અને મહેનતોનું મોત ઉપર સમાપ્ત થઈ જવું નિશ્ચિત છે. ત્રીજી વાત એ બતાવી કે મોત પછી પોતાના પરવરદિગ્ગારની સામે હાજરીના સમયે તેની બધી જ પ્રવૃત્તિઓ અને અમલો તથા દરેક સંઘર્ષ અને મહેનતોનો હિસાબ થવો તાર્કિક દૃષ્ટિએ અને ન્યાયની દૃષ્ટિએ પણ જરૂરી છે જેથી નેક અને બુરાનું પરિણામ અલગ અલગ જાણી શકાય, નહિતર દુનિયામાં તો તેનો ફરક કોઈ દેખાતો નથી. એક નેક માણસ એક મહિનો

મહેનત મજૂરી કરીને પોતાની રોજી અને જરૂરિયાત પ્રાપ્ત કરે છે, જ્યારે ચોર ડાકૂ એક રાતમાં અમુક ક્ષણમાં તેને પ્રાપ્ત કરી લે છે. જો કોઈ હિસાબ કે બદલા કે સજાનો સમય જ ન આવવાનો હોય તો બંને સમાન થઈ ગયા જે તાર્કિક દષ્ટિએ અને ન્યાયની દષ્ટિએ પણ ખોટું છે. અંતે કહું, فَمَلَأْتِيهِ تَمَاْمًا نُو اَرْتھ હોઈ શકે છે કે જે સંઘર્ષ અહીંયાં માનવી કરી રહ્યો છે અંતે પોતાના પરવરદિગારની પાસે પહોંચીને પોતાની તે કમાઈને જઈ મળશે અને તેના સારા અને ખરાબ પરિણામ તેની સામે આવી જશે અને એવું પણ હોઈ શકે છે કે مُلَاقِيهِ (મુલાકિયહ)નો અર્થ એ હોય કે આખિરતમાં દરેક માનવી પોતાના પરવરદિગારને મળવાનો છે અને હિસાબ માટે તેની સામે રજૂ થવાનો છે. આગળ નેક અને ખરાબ તથા મો'મિન અને કાફિર માણસોના અલગ અલગ પરિણામનું વર્ણન છે જેની શરૂઆત આ'માલનામું ડાબા અથવા જમણા હાથમાં આવી જવું છે. જમણા હાથવાળાઓને જન્મતની કાયમી નેઅમતોની ખુશખબરી મળી જાય છે અને ડાબા હાથવાળાઓને દોઝખ અને અઝાબની જાણકારી મળી જાય છે. આ બાબત ઉપર સામૂહિક રીતે માનવીએ વિચાર કરવો જોઈએ કે જિંદગીની જરૂરિયાતો બલકે પોતાના નફસ અને મનેઅશાઓ પ્રમાણેની બિનજરૂરી આકર્ષક વસ્તુઓને તો નેક અને ખરાબ બંને પ્રકારના લોકો પ્રાપ્ત કરી જ લે છે એ રીતે બંનેની દુનિયાની જિંદગી તો પસાર થઈ જ જાય છે પરંતુ તે બંનેના પરિણામમાં જમીન અને આસમાનનો તફાવત છે. એકનું પરિણામ કાયમી અને કઠી સમાપ્ત ન થનારી રાહત છે અને બીજાનું પરિણામ કાયમી મુસીબત અને અઝાબ છે પછી શા માટે માનવી આ પરિણામને આજે જ વિચારી અને સમજી ન લે ! અને પોતાના પ્રયત્નો તથા અમલોની દિશા એ બાજુએ ફેરવી ન દે ! જે દુનિયામાં પણ તેની જરૂરતોને પૂરી કરી આપે અને આખિરતની કાયમી નેઅમતો પણ તેને પ્રાપ્ત થાય.

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا તેમાં મો'મિનોની પરિસ્થિતિ વર્ણન કરી છે કે તેમનું ના'માએ આમાલ જમણા હાથમાં આપવામાં આવશે અને તેમની પાસેથી ઘણો સરળ હિસાબ લઈને જન્મતની ખુશખબરી આપી દેવામાં આવશે અને તેઓ પોતાના ઘરવાળાઓ પાસે ખુશી આનંદમાં પાછો ફરશે.

સહીહ બુખારીની એક હદીષમાં હઝરત આયશા (રદિ.)થી રિવાયત છે કે રસૂલે કરીમ ﷺ એ કહ્યું, مَنْ حُوسِبَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عُدْبَ، એટલે કે ક્યામતના દિવસે જેની પાસેથી હિસાબ લેવામાં આવે તે અઝાબથી બચશે નહીં. તેના ઉપર હઝરત આયશા સિદ્દીકા (રદિ.)એ સવાલ કર્યો કે શું કુર્આનમાં અલ્લાહ તઆલાનો આ ઈરશાદ નથી ? رَسُوْلُهُ كَرِيْمٌ ﷺ એ કહ્યું કે આ આયતમાં જે સરળ હિસાબ વિશે કહેવામાં આવ્યું તે વાસ્તવમાં સંપૂર્ણ હિસાબ નથી બલકે માત્ર અલ્લાહ રબ્બુલ ઈજ્જત સામે પેશી છે અને જે વ્યક્તિ પાસેથી તેના અમલોનો પૂરેપૂરો હિસાબ લેવામાં આવ્યો તે કદાપિ અઝાબથી બચશે નહીં.

આ હદીષથી જાણ થઈ કે મો'મિનોના અમલો પણ રબ્બુલ ઈજ્જતની સામે રજુ તો બધા જ થશે પરંતુ તેમના ઈમાનની બરકતથી તેમના દરેક અમલો ઉપર પૂછતાછ થશે નહીં, તેનું જ નામ "હિસાબે યસીર" એટલે કે સરળ હિસાબ છે અને પોતાના ઘરવાળાઓ તરફ ખુશી આનંદમાં પાછા ફરવામાં બે અર્થ હોઈ શકે છે, યા તો ઘરવાળાઓથી ભાવાર્થ જન્મતની હૂરો છે જે તેની પત્નીઓ હશે અને એ પણ શક્ય છે કે દુનિયામાં જે તેના બાળ બચ્ચાં હતા મહશરના મેદાનમાં જ્યારે હિસાબ પછી સફળતા મળશે તો દુનિયાની ટેવ પ્રમાણે તેની ખુશખબરી સંભળાવવા તેમની પાસે જાય. તફસીરના ઈમામોએ બંને સંભાવનાઓ વર્ણન કરી છે. (કુતબી)

اِنَّهٗ كَانَ فِيْ اَهْلِهٖ مَسْرُوْرًا એટલે કે જેનું આ'માલનામું તેની પીઠ તરફથી તેના ડાબા હાથમાં આપવામાં આવશે તે ત્યાં એવી તમન્ના કરશે કે કાશ ! તે ફરી મૃત્યુ પામી માટી થઈ જાય અને અઝાબથી બચી જાય પરંતુ ત્યાં તે અશક્ય હશે, બલકે તેને જહન્નમમાં દાખલ કરી દેવામાં આવશે. તેનું એક કારણ અત્રે એ કહેવામાં આવ્યું કે તે દુનિયામાં પોતાના બાળબચ્ચાંમાં ઓતપ્રોત થઈ આબિરતથી નચિંત થઈ ગયો અને તેમાં જ ખુશ રહ્યા કર્યો તેનાથી વિપરીત મો'મિનો કે તેમની દુનિયાની જિંદગીમાં ક્યારેય બેફિકી કે નચિંતપણું હતું નહીં, દરેક ઐશ અને રાહતના સમયે પણ આબિરતની ફિકર તેને અવશ્ય લાગેલી રહે છે, જેમકે કુર્આને કરીમે તેમની પરિસ્થિતિનું વર્ણન કર્યું. اِنَّا كُنَّا فِيْ اَهْلِنَا مُشْفِقِيْنَ એટલે કે અમે તો પોતાના બાળબચ્ચાંમાં રહીને પણ આબિરતનો ડર રાખતા હતા

એટલા માટે આ બંને સમૂહોનું પરિણામ તેમના યોગ્ય થયું જે દુનિયામાં પોતાના ઘરવાળાઓ અને બાળબચ્ચાં સાથે આખિરતથી બેફિકર થઈને અચ્ચાશીઓ અને આનંદ પ્રમોદ તથા ખુશીઓ મનાવવામાં સમય પસાર કરતો હતો. આજે તેના હિસ્સે જહન્નમનો અઝાબ આવશે અને જે લોકો દુનિયામાં આખિરતના હિસાબ અને અઝાબથી ડરતા રહેતા હતા તેમને ત્યાં ખુશીઓ અને આનંદ પ્રાપ્ત થશે અને હવે તેઓ પોતાના ઘરવાળાઓમાં કાયમી ખુશી અને આનંદ સાથે રહેશે. આથી જાણ થઈ કે દુનિયાની રાહતોમાં ખુશી અને આનંદમાં મસ્ત થઈ જવું મો'મિનનું કામ નથી, તે તો કોઈપણ સમયે કોઈપણ હાલતમાં આખિરતના હિસાબથી નચિંત થતા નથી.

فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ આ આયતમાં અલ્લાહ તઆલાએ ચાર વસ્તુઓની કસમ સાથે માણસને તે વસ્તુઓ તરફ ધ્યાન અપાવ્યું છે જેનું અમુક વર્ણન આગળ આવી ચૂક્યું છે. આ ચારેય વસ્તુઓ જેની કસમ ખાવામાં આવી છે જો વિચાર કરો તો તે એ વિષયની ગવાહ છે જે કસમના જવાબમાં આવનાર છે. એટલે કે માનવીને કોઈ એક પરિસ્થિતિ ઉપર કાયમી રહેવાનું નથી, તેની પરિસ્થિતિઓ અને દરજ્જાઓ દરેક સમયે બદલાતા રહે છે. પ્રથમ વસ્તુ شفق (શફક) છે, એટલે કે તે લાલાશ જે સૂર્ય આથમ્યા પછી પશ્ચિમ દિશાએ ક્ષિતિજ ઉપર નજરે પડે છે, આ રાતની શરૂઆત છે જે માણસની પરિસ્થિતિમાં એક ઘણા મોટા ફેરબદલ અને પરિવર્તનની પ્રસ્તાવના છે કે પ્રકાશ જઈ રહ્યો છે અને અંધકારનું પૂર આવી રહ્યું છે, ત્યાર પછી પોતે રાતની કસમ છે જે આ પરિવર્તનની પૂર્ણતા કરે છે, ત્યાર પછી તે તમામ વસ્તુઓની કસમ છે જેને રાતનો અંધકાર પોતાના અંદર એકઠી કરી લે છે. وَسَقٍ (વસક)નો મૂળ અર્થ એકઠા કરી લેવાનો છે, તેનો સામાન્ય અર્થ ભાવાર્થ તરીકે લેવામાં આવે તો તેમાં સમગ્ર દુનિયાની બધી જ મખ્લૂક અને સૃષ્ટિ સામેલ છે. તે રાતના અંધકારમાં છુપાઈ જાય છે. તેમાં પ્રાણીઓ, વનસ્પતિ, ભૂચર, ખેચર, પહાડ, નદીઓ બધું જ સામેલ છે અને એકઠા કરી લેવાની યોગ્યતાથી આ અર્થ પણ હોઈ શકે છે કે તે વસ્તુઓ જે સ્વાભાવિક રીતે દિવસના પ્રકાશમાં વિખરાયેલી અને ફેલાયેલી રહે છે, રાતના સમયે તે બધી સમેટાઈને પોતપોતાના ઠેકાણાઓએ એકઠી થઈ જાય

છે. માનવી પોતાના ઘરમાં, પ્રાણીઓ પોતપોતાના ઠેકાણાઓમાં, પક્ષીઓ પોતપોતાના માળાઓમાં એકઠા થઈ જાય છે. કારોબાર અને વેપારમાં ફેલાયેલો સામાન એકઠો કરી એક જગ્યાએ મૂકી દેવામાં આવે છે. આ એક મોટું પરિવર્તન પોતે માનવી અને તેનાથી સંબંધિત વસ્તુઓમાં છે. ચોથી વસ્તુ જેની કસમ ખાવામાં આવી તે **وَٱلْقَمَرِ إِذَا تَسَّق** છે તે પણ "વસક"થી બને છે જેનો અર્થ એકઠા કરી લેવાનો છે. ચંદ્રના એકઠા થવાથી ભાવાર્થ એ છે કે તે પોતાના પ્રકાશને એકઠો કરે છે અને તે ચંદ્રની ૧૪મી રાત્રે થાય છે જ્યારે કે ચંદ્ર પૂરેપૂરો આકાશમાં દેખાતો હોય છે. **وَإِذَا تَسَّق** નો શબ્દ ચંદ્રની વિવિધ કળાઓ અને પરિસ્થિતિઓ તરફ ઈશારો છે કે તે પ્રથમ ખૂબ પાતળો અને ઓછા પ્રકાશિત સ્વરૂપે હોય છે, પછી તેમાં પ્રકાશ દરરોજ પ્રગતિ કરતો રહે છે, એટલે સુધી કે તે સંપૂર્ણ થઈ જાય છે. આ સતત અને ક્રમબદ્ધ પરિવર્તનોની પરિસ્થિતિ ઉપર ગવાહી આપનારી ચાર વસ્તુઓની કસમ ખાઈને અલ્લાહ તઆલાએ કહ્યું **لَتَرَ كَبِّنَ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ** જે વસ્તુ થર ઉપર થર હોય છે તેના એક થર અથવા પડને "તબક અથવા તબકા" કહેવામાં આવે છે, તેનું બહુવચન "તબકાત" છે. **لَتَرَ كَبِّنَ** એ **رُكُوب** ના અર્થમાં એટલે કે સવાર થવાના ભાવાર્થમાં છે કે હે માનવજાત ! તમે હંમેશા એક તબક્કાએથી બીજા તબક્કામાં સવાર થતા અને ચાલ્યા જશો. એટલે કે માનવી પોતાના સર્જનની શરૂઆતથી અંત સુધી કોઈ સમય એક જ પરિસ્થિતિ ઉપર નથી રહેતો બલકે તેના અસ્તિત્વ ઉપર ક્રમિક પરિવર્તનો આવતા રહે છે.

માનવીના અસ્તિત્વમાં અસંખ્ય પરિવર્તનો અને કાયમી મુસાફરી તથા તેની અંતિમ મંઝિલ :

નુફ્સાથી જામેલું લોહી બનવું, પછી તેનાથી માંસનો લોથડો બનવો, પછી તેમાં હાડકાં પેદા થવા, પછી હાડકાં ઉપર માંસ ચડવો અને અવયવોની પૂર્ણતા થવી, પછી તેમાં રૂહ લાવીને નાંખવામાં આવી અને તે એક સજીવ મનુષ્ય બન્યો જેનો ખોરાક માતાના પેટની અંદર ગર્ભાશયનું ગંદુ લોહી હતું, નવ મહિના પછી અલ્લાહ તઆલાએ તેના દુનિયામાં આવવા માટેનો માર્ગ સરળ કરી દીધો અને ગંદા ખોરાકના બદલે માતાનું દૂધ મળવા લાગ્યું. દુનિયાના વિસ્તૃત આકાશ અને હવા જોઈ વૃદ્ધિ કરવા અને પ્રગતિ કરવા લાગ્યો, બે વર્ષની અંદર ચાલવા ફરવા

અને બોલવાની શક્તિ પણ થઈ ગઈ, માતાનું દૂધ છૂટી ગયું અને તેનાથી વધારે સ્વાદિષ્ટ અને ભાતભાતનો ખોરાક મળવા લાગ્યો, ખેલકૂદ અને રમત ગમત તેની દિવસ રાતની પ્રવૃત્તિ બની ગઈ, કંઈક સમજ અને બુદ્ધિ વધી તો કેળવણી અને શિક્ષણના સિકંજામાં કસી દેવામાં આવ્યો, જવાન થયો તો પાછલા બધા જ કામો રદ થઈને જવાનીની ઈચ્છાઓએ તેનું સ્થાન લઈ લીધું અને એક નવી દુનિયા શરૂ થઈ. શાદી, નિકાહ, અવલાદ અને ઘરેલું પ્રવૃત્તિઓ દિવસ રાતની મશગૂલિયત બની ગઈ. અંતે આ દૌર પણ સમાપ્ત થઈ ગયો. અશક્તિ અને વૃદ્ધાવસ્થા શરૂ થઈ, બીમારીઓ આવી, દિવસો જતાં વૃદ્ધાવસ્થા ચરમસીમાએ પહોંચી અને દુનિયાની આ અંતિમ મંજિલ એટલે કે કબ્ર સુધી પહોંચવાનો સામાન થવા લાગ્યો. આ બધી વસ્તુઓ તો આંખો સામે થાય છે. કોઈની મજાલ નથી કે તેનો ઈન્કાર કરે પરંતુ વાસ્તવિકતાથી અજાણ માનવી સમજે છે કે આ મોત અને કબ્ર તેની અંતિમ મંજિલ છે તેની આગળ કશું નથી પરંતુ અલ્લાહ તઆલા જે સમગ્ર વિશ્વનો સર્જનહાર તથા બધી જ વસ્તુઓનો જાણકાર અને ખબર રાખનાર છે તેણે આગળ આવનાર પરિસ્થિતિઓ પોતાના અંબિયા (અલૈ.) દ્વારા ગાફેલ માનવી સુધી પહોંચાડી કે કબ્ર તારી અંતિમ મંજિલ નથી, આ માત્ર એક રાહ જોવાનો વેઈટીંગ રૂમ છે અને આગળ એક મોટી દુનિયા આવવાની છે અને તેમાં એક મોટી પરીક્ષા પછી માનવીની અંતિમ મંજિલ નક્કી થઈ જશે જે અલ્લાહ તઆલાની યાદ રાહત અને આરામની હશે અથવા તો પછી કાયમી અઝાબ અને મુસીબતની અને આ અંતિમ મંજિલ ઉપર જ માનવી પોતાના વાસ્તવિક ઠેકાણે પહોંચીને પરિવર્તનના ચક્કરોથી નીકળશે. કુર્આને કરીમે **إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ** અને **إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ** તથા **كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ** માં આ જ વિષય વર્ણન કરીને ગફલતમાં રહેનાર માનવીને વાસ્તવિકતાથી અને તેની અંતિમ મંજિલથી ખબરદાર કર્યો અને તેના ઉપર ચેતવ્યો કે દુનિયાની જિંદગીની બધી જ પરિસ્થિતિઓ અને પરિવર્તનો અંતિમ મંજિલ સુધી જવાની મુસાફરી અને તેના તબક્કાઓ છે અને માનવી ચાલતાં, ફરતાં, સૂતાં, જાગતાં, ઊભા ઊભા, બેઠાં બેઠાં દરેક પરિસ્થિતિમાં મુસાફરીની આ મંજિલ પસાર કરી રહ્યો છે અને અંતે પોતાના પરવરદિગારની પાસે પહોંચે છે અને જિંદગીભરના અમલોનો હિસાબ આપીને અંતિમ મંજિલમાં થોભે છે જ્યાં યા તો રાહત જ રાહત છે અને કદી

સમાપ્ત ન થનાર આરામ જ આરામ છે અથવા તો પછી (અલ્લાહની પનાહ) અઝાબ જ અઝાબ અને કદી સમાપ્ત ન થનાર મુસીબતો છે, માટે બુદ્ધિશાળી માનવીનું કામ એ છે કે દુનિયામાં પોતાને એક પ્રવાસી સમજે અને પોતાના અસલી વતન માટે સામાન તૈયાર કરવાની અને તેને મોકલવાની ફિકરને જ દુનિયાનો સૌથી મોટો હેતુ બનાવે. રસૂલે કરીમ ﷺ એ ફરમાવ્યું, **كُنْ فِي الدُّنْيَا** એટલે કે દુનિયામાં એ રીતે રહો જેમકે કોઈ મુસાફર અમુક દિવસ માટે ક્યાંક થોભી ગયો હોય અથવા કોઈ માર્ગે ચાલતાં ચાલતાં થોડો સમય આરામ માટે રોકાઈ ગયો હોય, **طَبَقًا عَن طَبَقٍ** ની તફસીર જે ઉપર વર્ણન કરવામાં આવી છે અબૂ નઈમે હઝરત જાબીર બિન અબ્દુલ્લાહ (રદિ.)ની રિવાયતથી પોતે રસૂલે કરીમ ﷺ દ્વારા આ જ વિષયની રિવાયત કરી છે. આ લાંબી હદીષ આ સ્થળે કુર્તુબીના હવાલાથી અબૂ નઈમ અને ઈબ્ને કષીરના હવાલાથી ઈબ્ને અબી હાતીમે વિગતવાર વર્ણન કરી છે. આ આયતોમાં ગાફેલ માનવીને તેના સર્જન અને જિંદગી તથા દુનિયામાં તેની સામે આવનારી પરિસ્થિતિઓ અને પરિવર્તનોને સામે રાખી એ સૂચના આપવામાં આવી છે કે હે ગાફેલ માનવી ! હજુ પણ સમય છે કે પોતાના પરિણામ ઉપર વિચાર કર અને આખિરતની ફિકર કર પરંતુ આ બધી જ ઉઘાડી સૂચનાઓ અને માર્ગદર્શનો છતાં ઘણા લોકો પોતાની ગફલતથી અટકતા નથી એટલા માટે અંતે ઈરશાદ ફરમાવ્યો, **فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ** એટલે કે આ ગાફેલ અને અજ્ઞાન માનવીઓને શું થઈ ગયું છે કે તે સઘળું કાંઈ સાંભળ્યા અને જાણ્યા પછી પણ અલ્લાહ તઆલા ઉપર ઈમાન નથી લાવતા !? **وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ** એટલે કે જ્યારે તેમની સામે આ સ્પષ્ટ માર્ગદર્શનોથી ભરેલ કુર્આન પઢવામાં આવે છે તે સમયે પણ તેઓ અલ્લાહ તઆલા તરફ ઝુકતા નથી.

સિજ્દહ અને સુજૂદનો અર્થ શબ્દકોષમાં ઝુકવાનો થાય છે અને તે આજ્ઞાપાલન તથા ફરમાંબરદારી વિશે પણ રૂઢિપ્રયોગ સ્વરૂપે કહેવામાં આવે છે. દેખીતું છે કે આ સ્થળે સિજ્દહથી ભાવાર્થ પારિભાષિક સિજ્દહ નથી બલકે અલ્લાહ તઆલા સામે આજ્ઞાપાલન સાથે ઝુકવું જેને ખુશૂઅ અને ખુજૂઅ એટલે કે ધ્યાન અને એકાગ્રતા કહેવામાં આવે છે તે ભાવાર્થ સ્વરૂપે છે અને તેનું કારણ એ છે કે આ આયતમાં સિજ્દહનો હુકમ કોઈ ખાસ આયત વિશે નથી બલકે

સંપૂર્ણ કુર્આન વિશે છે જો તેનાથી પારિભાષિક સિજ્દહ ભાવાર્થ સ્વરૂપે લેવામાં આવે તો એ જરૂરી બની જશે કે સમગ્ર કુર્આનની દરેક આયત ઉપર સિજ્દહ ફરજ થાય જે ઈજ્માએ ઉમ્મત પ્રમાણે ભાવાર્થ નથી હોઈ શકતો. પુરોગામી અને અનુગામીમાંથી કોઈપણ બુઝૂર્ગોની આવી માન્યતા નથી. હવે રહી એ વાત કે આ આયતના પઢવા અને સાંભળવાથી સિજ્દહ વાજિબ થશે કે નહીં તો જો કે અમુક તા'વીલ સાથે આ આયતથી પણ સિજ્દહ વાજિબ હોવા ઉપર દલીલ થઈ શકે છે જેમકે ઘણા હનફી ફુકહાએ કહ્યું છે કે અહીંયાં "અલ કુર્આન"થી ભાવાર્થ સંપૂર્ણ કુર્આન નથી બલકે અલીફ-લામ અહદનો છે તેનાથી ભાવાર્થ ખાસ આ જ આયત છે પરંતુ આ પ્રકારની તા'વીલને જ સંભવિત દરજજામાં સાચી કહી શકાય છે પરંતુ તેનો ભાવાર્થ કુર્આન હોવું જાહેર લખાણથી અસંવિભત જણાય છે. વલ્લાહુ અઅલમુ. તેથી સાચી વાત એ છે કે તેનો ફેસલો હદીષની રિવાયતો અને રસૂલે કરીમ ﷺ તથા સહાબએ કિરામ (રદિ.)ના અમલોથી થઈ શકે છે પરંતુ સિજ્દહે તિલાવત વિશે હદીષોની રિવાયતો વિવિધ પ્રકારની આવી છે. અમુકથી વાજિબ હોવાનું જણાય છે, અમુકથી છૂટ હોવાનું; તેથી મુજતહિદીન ઈમામોનો આ બાબતે મતભેદ છે. ઈમામે આ'ઝમ અબૂ હનીફહ (રહ.) નજીક આ આયત ઉપર પણ સિજ્દહ વાજિબ છે જેમકે આ પ્રકારની બીજી આયતો ઉપર વાજિબ છે. ઈમામે આ'ઝમ (રહ.)ની આ સિજ્દહ વાજિબ હોવાની દલીલ નીચેની હદીષોથી છે.

સહીહ બુખારીમાં છે કે હઝરત અબૂ સફ્ફે (રદિ.)એ ફરમાવ્યું કે મેં એક દિવસ ઈશાની નમાઝ હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)ની પાછળ પઢી, તેમણે **إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ** સૂરતની તિલાવત નમાઝમાં કરી અને આ આયત ઉપર સિજ્દહ કર્યો, મેં હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)ને પૂછ્યું કે આ કેવો સિજ્દહ છે ? તેમણે કહ્યું કે મેં અબૂલ કાસિમ **عَلِيٍّ**ની પાછળ નમાઝમાં આ આયત ઉપર સિજ્દહ કર્યો છે તેથી હું હંમેશા નમાઝમાં આ આયત ઉપર સિજ્દહ કરતો રહીશ જ્યાં સુધી કે મહશરમાં આપ **صَلَّى** સાથે મુલાકાત થાય અને સહીહ મુસ્લિમમાં હઝરત અબૂ હુરયરહ (રદિ.)થી રિવાયત છે કે અમે નબીએ કરીમ **صَلَّى**ની સાથે **إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ** અને **اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ** માં સિજ્દહ કર્યો છે. કુર્તુબીએ ઈબને અરબી (રહ.)થી નકલ કર્યું છે કે સાચું એ જ છે કે આ આયત પણ આયાતે

સૂરએ ઇન્શિકાક-૮૪ : ૧ થી ૨૫

પાઠ : ૩૦

મઆરિફુલ કુર્આન (ભાગ-૧૧)

સિજ્દહમાંથી છે તેથી પઢનાર અને સાંભળનાર ઉપર સિજ્દહ વાજિબ છે પરંતુ ઈબ્ને અરબી (રહ.) જે લોકોમાં સ્થાયી હતા તેમનામાં આ આયત ઉપર સિજ્દહ કરવાનો રિવાજ ન હતો, તે કોઈ એવા ઈમામના મુકલ્લિદ હશે જેમના નજીક સિજ્દહ વાજિબ નથી; તો ઈબ્ને અરબી (રહ.) કહે છે કે મેં એવી રીત અપનાવી કે જ્યારે ઈમામત કરું તો આ સૂરત પઢતો નથી કારણ કે મારા નજીક તેના ઉપર સિજ્દહ વાજિબ છે. જો સિજ્દહ નહીં કરું તો ગુનેહગાર થાઉં છું અને જો કરું છું તો આખી જમાઅત મારી આ પ્રવૃત્તિને ખરાબ સમજશે અને વિના કારણે મતભેદ શા માટે ઊભા કરવામાં આવે. વલ્લાહુ અઅલમુ.

تَمَّتْ سُورَةُ الْإِنشِقَاقِ بِحَمْدِ اللَّهِ تَعَالَى ۱۶ شَعْبَانَ ۱۳۹۱ هـ

અલ્હમ્દુલિલ્લાહ ! સૂરએ ઇન્શિકાક પૂર્ણ થઈ.

□□□□□□□□□□

તારીખ : ૨૭ જાન્યુઆરી ૨૦૧૫ મુતાબિક ૬ રબિઊલ આખર ૨૦૧૫

ગુજરાતી અનુવાદક : ઈલ્યાસ પટેલ ખાનપુરી

મૂળ તફસીર લખનાર : ડૉ. મવલાના મુકત્તી અમદ શેખ ખાનપુરી (રહ.)
 ગુજરાતી અનુવાદક : ડૉ. મવલાના ઈસ્માઈલ ભૂમી સા. (દા.બ.)
 E-mail: saleh.printers786@gmail.com
 Contact No.: 9879754
 પ્રકાશક (પ્રિન્ટેડ કોપી) : ડૉ. મવલાના ઈસ્માઈલ ભૂમી સા. (દા.બ.)
 મોહતમિમ : જામિઅતુલ બનાત ટંકારીઆ
 ફોન નં. : (૦૨૬૪૨) ૨૭૦૩૩૦ / ૨૭૦૯૩૨
 www.maarifulqurangujarati.com